

Проблема емпіричного дослідження вольової сфери особистості

К.М. Шамлян. Проблема емпіричного дослідження вольової сфери особистості. У статті розглянуто різні підходи до емпіричного вивчення вольової сфери особистості, проаналізовано діагностичні можливості деяких методик лабораторного дослідження вольового зусилля, обґрунтована необхідність диференційно-психологічного підходу у визначенні емпіричних показників експериментального дослідження волі. На прикладі проведеного опитування розглянуто проблему застосування рефлексивних методів у дослідженні вольової організації особистості, детально проаналізовано кореляційні зв'язки між показниками використаних методик. Проведене опитування засвідчило слабку узгодженість результатів, отриманих різними методиками.

Ключові слова: вольова сфера, вольове зусилля, сила волі, вольова організація особистості, вольові властивості, лабораторний експеримент, природний експеримент, рефлексивні методи, емпіричні показники.

К.Н. Шамлян. Проблема эмпирического исследования волевой сферы личности. В статье рассмотрены разные подходы к эмпирическому изучению волевой сферы личности, проанализированы диагностические возможности некоторых методик лабораторного исследования волевого усилия, обоснована необходимость дифференциально-психологического подхода в определении эмпирических показателей экспериментального исследования воли. На примере проведённого опроса рассмотрена проблема применения рефлексивных методов в исследовании волевой организации личности, подробно проанализированы корреляционные взаимосвязи между показателями использованных методик. Проведённый опрос показал слабую согласованность результатов, полученных разными методиками.

Ключевые слова: волевая сфера, волевое усилие, сила воли, волевая организация личности, волевые свойства, лабораторный эксперимент, естественный эксперимент, рефлексивные методы, эмпирические показатели.

Постановка проблеми. Вивчення волі має давню історію, і сьогодні питання волі, яку багато вчених вважають стрижнем всієї структури особистості, викликає неабиякий науковий інтерес і має велике значення для практики виховання молодого покоління.

Характерним для вітчизняної психології є розуміння волі як здатності людини наполегливо досягати свідомо поставленої

мети, незважаючи на наявність зовнішніх і внутрішніх перешкод (К. Корнілов, В. Селіванов, Л. Божович). У сучасних дослідженнях проблема волі розглядається у руслі свідомої та цілеспрямованої психічної саморегуляції поведінки та діяльності (В. Калін, Б. Смирнов, В. Іванніков, Є. Ільїн).

Велика кількість експериментальних досліджень була проведена у наукових школах В. Селіванова, В. Каліна, Є. Ільїна. Отримано результати щодо формування вольових властивостей учнів у різних видах діяльності, особливостей вольового розвитку дітей того чи іншого шкільного віку, впливу учнівського колективу і сім'ї на формування волі школярів, зв'язку волі з активністю, психічним станом, інтересами, рівнем домагань тощо (В. Селіванов, А. Висоцький, Д. Ребізов, В. Калін, М. Говоров, Т. Атаєв, Н. Аргентов та інші). Вольові якості особистості були предметом спеціальних експериментальних досліджень, виконаних у психології спорту (А. Пуні, П. Рудик, Є. Ільїн, І. Петяйкін, Б. Смирнов, Е. Щербаков, М. Скрябін, М. Ільїна). Велика увага у працях Є. Ільїна та його колег приділяється психофізіологічним основам вольової регуляції поведінки.

Проведення емпіричного дослідження вольової сфери вимагає уточнення низки питань щодо феноменів волі, доступних емпіричному вивченню (вольові властивості, вольова дія, вольове зусилля, рівень вольового розвитку особистості або інші вольові прояви), які б найкраще відображали специфіку саме вольових, а не інших аспектів особистості, добору адекватних методів їх виміру, обґрунтування емпіричних показників.

Метою даної статті є аналіз підходів в емпіричному вивченні вольової сфери, особливостей та емпіричних показників методик дослідження вольової сфери, запропонованих різними авторами, на основі проведеного опитування аналіз діагностичних можливостей рефлексивних методів дослідження вольової організації особистості.

Виклад основного матеріалу. В. Іванніков виділяє чотири типи критеріїв волі. Воля виявляється: 1) у вольових діях; 2) у виборі мотивів і цілей; 3) у регуляції внутрішніх станів людини, її дій і різних психічних процесів; 4) у вольових властивостях особистості [2, с. 71]. Розглянуті ним типи критеріїв пов'язані з різними функціями волі, виділеними різними дослідниками: 1) ініціація та здійснення вольової дії; 2) вибір дії при конфлікті цілей та мотивів; 3) регуляція різних параметрів дій; 4) регуляція станів та організація психічних процесів.

Учений доводить, що всі ці критерії не є суворими та однозначними у виявленні вольового розвитку; жоден з них не є загальноприйнятим у психології. «Найбільш емпіричний» тип критеріїв пов'язаний з наявністю у людини різноманітних якостей, які отримали назву вольових: енергійність витримка, наполегливість, терплячість, сміливість, рішучість та інші. Відсутність цих якостей традиційно розглядають як показник слабкості волі [2, с. 77 – 78].

Разом з цим, В. Іванніков зазначає, що демонстрація вольових властивостей не завжди свідчить про волю. Ще Аристотель вказував, що прояв мужності може визначатися різними причинами: від прагнення до честі, бажання уникнути ганьби чи покарання до ярості, гніву, помсти. Істинним джерелом мужності є моральні засади людини, тому наймані солдати втікають при сильній небезпеці, а патріоти гинуть на полі битви, оскільки для них війна – не ремесло, а частина їх життя.

В. Селіванов вказує, що вольова регуляція найяскравіше виявляється, «коли ми виконуємо дії: 1) нові для нас; 2) відомі, але у незвичній обстановці або у незвичний час; 3) відомі, але які потребують, порівняно із звичайним темпом роботи, прискорення або, навпаки, уповільнення; 4) відомі, але у незвичному стані (хвороба, емоційний підйом або занепад); 5) відомі, але не схвалені особистістю (наприклад, робота на вимогу інших осіб, доцільність якої людина відкидає або піддає сумніву); 6) монотонні дії» [7, с. 103].

Усі методи вивчення вольової активності Є. Ільїн [4] поділяє на екстенсивні та експериментальні (природній та лабораторний експерименти). В основі екстенсивних методів лежить спостереження за поведінкою суб'єкта у природних умовах, аналіз дій і вчинків особистості та їх оцінка, бесіди, інтерв'ю, анкетування, застосування опитувальників. З цих методів найбільш доступними є метод узагальнення незалежних характеристик, метод взаємних оцінок, метод самооцінок. На думку В. Селіванова, велику допомогу психологу надають також щоденники, мемуари, біографії, автобіографії, літературно-художні твори та інші письмові документи, які розкривають перипетії боротьби особистості за свої ідеали.

Для глибокого всебічного вивчення вольової сфери методи використовують у такій послідовності. Перший етап – анкетне опитування з метою виявлення поширених суджень і уявлень про волю. Ці попередні дані створюють необхідне соціально-психологічне тло для організації цілеспрямованого, більш глибоко-

го дослідження. Доцільно при цьому використовувати твори на дану тему.

Другий етап передбачає вибір колективу (класу, студентської групи, бригади тощо) і вивчення особливостей вольової сфери кожної особистості за спеціальною програмою методами спостереження, бесід, незалежних характеристик, аналізу документів та іншими прийомами. Саме тут, зазначає В. Селіванов [7], у найбільшій мірі реалізується особистісний підхід до вивчення волі, оскільки вона розглядається не ізольовано, а у зв'язку з іншими властивостями людини, що виявляються у процесі трудової, навчальної, громадської та побутової діяльності. Підсумком цієї копіткої роботи є звідні психологічні характеристики на кожного досліджуваного, які, зокрема, відповідають на такі питання: «Як особистість уміє долати труднощі у різних видах діяльності? Де вона виявляє більше сумлінності і наполегливості? Яких труднощів боїться? До яких сміливо ставиться? Як здійснює самоконтроль поведінки? Який вплив здійснює на волю людини спілкування з іншими людьми у групі?» Головним призначенням цих характеристик є узагальнення конкретного, добре перевіреного матеріалу, який свідчить про різні прояви волі в аспекті провідних мотиваційних установок. У деяких випадках цього, здобутого неекспериментальними методами матеріалу достатньо для завершення зрілого психологічного дослідження.

Експериментальна робота, як правило, слідує за вищеописаними етапами. Природній експеримент призначений для глибшого дослідження самого процесу подолання труднощів особистістю та прогнозування того, як вона поводитиме себе у тій чи іншій життєвій ситуації, яка потребує вольової активності. Він дозволяє найбільш адекватно виявити взаємозв'язок мотивів і волі людини в її вольових діях. Такі експерименти широко застосовували рязанські психологи, еталоном може служити дослідження Т. Агафонова [1].

За допомогою лабораторного експерименту досліджують, насамперед, вольове зусилля. Багато авторів вважають його ключовим механізмом вольової регуляції, тому вимірюванню вольового зусилля відводиться головна роль у діагностиці сили волі (В. Калін, А. Висоцький, Є. Ільїн, Б. Смирнов). «Вольове зусилля виявляється щоразу, коли суб'єкт виявляє дефіцит енергії, необхідної для досягнення цілі, і свідомо мобілізує себе, щоб привести свою активність відповідно до тих перешкод, які він зустрічає і які треба подолати, щоб добитися успіху» [7, с. 123].

Лабораторний експеримент створює такі умови, за яких досліджуваний повинен відчувати труднощі у виконанні завдання, водночас отримуючи стимуляцію для їх подолання. У ситуації виконання дії з різного роду штучно створеними перешкодами на перший план виступає регуляція за допомогою вольового зусилля.

У вивченні вольового зусилля популярною стала ергографічна методика: застосовуючи пальцевий ергограф досліджуваний повинен був якомога довше виконувати завдання, постійно відчуваючи при цьому напруження від прикріпленого вантажу. Показниками вольового зусилля виступали тривалість і об'єм виконаної роботи.

В основу багатьох методик дослідження вольових зусиль покладений принцип, який був уперше запропонований у лабораторному експерименті Е. Ігнат'єва [3]: вимірювання тривалості утримування досліджуваним вольового зусилля на певному рівні при виконанні локальної м'язової роботи у статичному режимі. Вольове зусилля розуміється як свідоме придушення імпульсів до м'язового розслаблення, коли досліджуваний не може без додаткової напруги підтримувати максимальну силу.

Методика полягала у тому, щоб з максимальною силою натиснути на динамограф і витримати це максимальне зусилля якомога довше. Ознаками вольового зусилля є: 1) значне нерво-психічне напруження, яке спрямоване на подолання природного прагнення м'язів вслід за скороченням прийти у стан розслаблення; 2) свідома концентрація досліджуваного на процесі затримки; 3) зовнішні ознаки, характерні для сильного вольового зусилля. Емпіричним показником вважається не максимальна величина сили, а тривалість затримування максимального зусилля (у секундах).

Проблеми вивчення вольового зусилля за подібними методиками наступні. Емпіричним критерієм вольового зусилля виступає не сама його величина, а часова характеристика (час утримання, час виконання роботи у складних умовах), а також обсяг виконаної роботи (у разі, наприклад, ергографічної методики), тобто ці показники відображають зовнішню перешкоду. Ступінь важкості подолання внутрішніх перешкод (насамперед, втоми, а також інших психічних та психофізіологічних реакцій, які відчуває людина у разі виконання складного завдання) визначити неможливо. Очевидно, що різні люди, здолавши однакові перешкоди і навіть зробивши при цьому однакову роботу, витрачають неоднакові зусилля. Зовнішня перешкода не є еквівалентом енергії та

індивідуально-психічного напруження, витраченого конкретною особою для її подолання. Окрім цього, одна й та ж перешкода залежно від функціонального стану організму може потребувати від однієї і тієї ж особи різного ступеня вольового зусилля.

Важливим завданням лабораторного дослідження є відокремлення витривалості як стійкої психофізіологічної характеристики людини, актуального стану, відповідних умінь від власне вольового зусилля. Тобто, у загальному часі виконання завдання, наприклад, за методикою Ігнат'єва, відокремити період утримування за рахунок витривалості до появи втоми, коли починається власне вольове зусилля. Адже, проблемою при цьому залишається визначення величини вольового зусилля.

З метою підвищення об'єктивності результатів лабораторного експерименту в якості критеріїв вольового зусилля стали застосовувати показники фізіологічних реакцій організму при подоланні перешкоди (на основі методологічного підходу, запропонованого В. М'ясіщевим). Прикладом може служити електроміографічна методика, яку розробили С. Корж і В. Носов [6]. Для дослідження співвідношення «внутрішня перешкода, яка долається» – «супутня їй фізіологічна реакція», контрольована в експерименті, були відповідно запропоновані наступні емпіричні показники: гостра втома при утриманні на ручному динамометрі статичного м'язового напруження (що дорівнює половині максимального) і зміна біоелектричної активності пальців (електроміограма). Зміну біоелектричної активності вчені вважали не тільки адекватною (як, наприклад, шкірно-гальванічний рефлекс), а й специфічною реакцією організму на вольове напруження.

Основні проблеми при розробці і застосуванні подібних методик пов'язані з необхідністю, по-перше, враховувати індивідуальні відмінності у реактивності вегетативної нервової системи, по-друге, у доведенні того, яка з фізіологічних реакцій організму (частота пульсу або дихання, шкірно-гальванічна реакція, зміна біоелектричної активності, ступінь насичення крові киснем у разі затримки дихання та інші) у найбільшій мірі відображає специфіку вольового зусилля або найточніше фіксує той момент, коли людина починає його застосовувати.

Проте, як зазначає В. Селіванов, лабораторний експеримент, яким би точним він не був, сприяє адекватному рішення питань волі тільки на рівні психічних процесів і станів. Закономірності, виявлені на цьому рівні, далеко не завжди характеризують вольові властивості досліджуваного як особистості. Експерименти показують [7, с.259], що нерідко слабовільна у житті людина у

процедурах на ергографі або на іншому приладі показує високі результати у мобілізації вольових зусиль. Неспівпадання результатів досліджень на різних рівнях застерігає вченого від прямого перенесення закономірностей з одного рівня на інший. Разом з цим результати лабораторного експерименту корисні для оцінки всієї волі особистості. Чому суб'єкт, маючи великі психофізичні можливості для подолання труднощів, у звичній діяльності їх у достатній мірі не мобілізує?

Співвідношення здатності до вольового зусилля «тут і тепер» і сили волі людини «взагалі» потребує, на нашу думку, насамперед диференційно-психологічного аналізу. Вольова організація особистості об'єднує різні за своєю природою вольові властивості. Здатність до утримування фізичного вольового зусилля на певному рівні упродовж нетривалого відрізка часу (що вимірюється секундами, рідше – хвилинами) характеризує тільки одну якість волі – терплячість. Інші властивості волі характеризуватимуть інші експериментальні завдання, відповідно, й інші емпіричні показники.

В умовах спортивного залу досліджували такі вольові властивості як сміливість і рішучість (І. Петяйкін, Б. Смірнов, М. Скрябін). Емпіричним критерієм рішучості було прийнято час (у секундах) від моменту прийняття спортсменом вихідного положення вслід за командою експериментатора до виконання фізичної вправи. У разі дослідження сміливості [4, с.263] її емпіричним критерієм виступала якість виконання вправи у безпечних і небезпечних умовах. Якість виконання вправи спортсменом з високим ступенем сміливості у небезпечних умовах не змінювалася або навіть підвищувалася.

Для системних якостей волі, пов'язаних із довготривалою мобілізацією волевих зусиль на шляху до віддаленої у часі мети (зокрема наполегливості, цілеспрямованості) критерії «тут і зараз» неприйнятні.

На прикладі проведеного нами дослідження проаналізуємо діагностичні можливості рефлексивних методів у вивченні вольової організації особистості.

Обговорення результатів емпіричного дослідження. Розглянемо дані, одержані за наступними методиками та методичними прийомами:

1. Пряма самооцінка досліджуваним сили волі за 10-тибальною шкалою (V).

2. Методика «Саморегуляція проявів ліні» Д. Богданової та С. Посохової [4, с. 361 – 363], в якій вказується на 13 типових

ситуацій, які провокують лінь (втома, хвороба тощо). Досліджуваному пропонують у бланку для кожної ситуації дати відповідь «треба – не треба», «буду – не буду» виконувати навчальне завдання з предмета, до якого у досліджуваного нейтральне ставлення. Показником саморегуляції ($K_{\text{смп}}$) вчені вважають відношення кількості відповідей «треба» до кількості «буду». Чим нижчий показник $K_{\text{смп}}$, тим більша здатність до саморегуляції, тобто ступінь усвідомлення необхідності виконання діяльності і безпосереднє її виконання. Крім цього показника, ми також розглядали бали по шкалах «треба» і «буду», назвавши їх, відповідно, показниками обов'язку ($K_{\text{об}}$) і виконання ($K_{\text{вик}}$).

3. «Методика дослідження вольової організації особистості» (М. Гуткін, Г. Михальченко, А. Прудило [8, с. 175 – 182]), яка містить такі шкали: ціннісно-сміслова організація особистості, організованість діяльності, рішучість, наполегливість, самовладання, самостійність і загальна шкала. Методика також має шкалу нещирості.

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програми STATISTICA 6.0, застосовано методи описової статистики та кореляційного аналізу. У дослідженні взяли участь студенти магістерського рівня підготовки (всього 67 чоловік).

У результатах аналізу, насамперед, привернули увагу відсутність кореляцій між показниками перших двох методик і нечисленність кореляцій між цими показниками та шкалами опитувальника вольової організації особистості. Показник самооцінки сили волі V на рівні значущості $p < 0,05$ корелює тільки з однією шкалою опитувальника – ціннісно-сміслова організація особистості ($r = 0,27$). Статистично значущі кореляції показників методики саморегуляції лінії зі шкалами опитувальника наступні: зі шкалою самовладання корелюють $K_{\text{смп}}$ ($r = -0,37$ для $p < 0,01$) та $K_{\text{вик}}$ ($r = 0,28$ для $p < 0,05$), із загальною шкалою корелює $K_{\text{смп}}$ ($r = -0,31$ для $p < 0,05$). Цей зв'язок можна пояснити тим, що і шкала самовладання, і методика саморегуляції вказують на безпосереднє здійснення людиною вольового зусилля для подолання емоцій (у першому випадку) або інших небажаних станів (у другому випадку), які заважають виконанню діяльності. Усі решта шкали тесту у меншій мірі чи взагалі не торкаються питання застосування вольового зусилля, відображаючи інші сторони вольової активності.

Отже, зі всіх шкал опитувальника з показниками інших методик корелюють шкали самовладання, ціннісно-сміслової організації та загальна шкала.

Разом з цим виявлена велика кількість щільних кореляцій ($p < 0,01$) шкал опитувальника між собою. Наведемо найвищі з них: між шкалами самовладання і рішучості ($r = 0,51$), наполегливості й організованості ($r = 0,45$), ціннісно-сміслової організації та рішучості ($r = 0,45$), наполегливості і самовладання ($r = 0,43$), наполегливості і рішучості ($r = 0,42$), самовладання і цілеспрямованості ($r = 0,41$), самовладання й організованості ($r = 0,39$).

Єдина шкала, яка не має статистично значущих кореляцій (на рівні значущості $p < 0,05$) зі всіма шкалами тесту, – це шкала самостійності. Вона не корелює з організованістю, рішучістю та наполегливістю. Шкала також має найменшу кореляцію із загальною шкалою тесту.

Самостійність визначають як бажання і здатність виконувати діяльність без будь-якої сторонньої допомоги [4], [7]. На нашу думку, самостійність не є специфічною ознакою вольової поведінки. Від якостей, які відображають процес подолання перешкод із застосуванням вольового зусилля, самостійність, образно кажучи, знаходиться на досить великій відстані. Прояв самостійності ми вважаємо необхідною, але недостатньою умовою вольової активності: важко представити вольову людину несамостійною, проте самостійність характеризує не тільки вольову, а й довільну поведінку.

Чим можна пояснити щільну кореляційну матрицю шкал опитувальника? Це може служити якби підтвердженням існування «спільного коріння», основи цих якостей – волі, свідченням їхньої спорідненості, принаймні функціональної, яка зумовлена єдиним ключовим завданням – подолати перешкоди, труднощі у різних складних ситуаціях. Водночас високі кореляційні зв'язки можуть мати іншу причину – особливості конструювання методики (недостатнє розмежування по шкалах специфічних ознак, які характеризують ту чи іншу вольову властивість) або схильність досліджуваного давати соціально бажані відповіді. Аргументом на користь останнього служить те, що всі шкали тесту (окрім шкали самостійності) корелюють зі шкалою нещирості, причому кореляції досить високі: від $r = 0,34$ (ціннісно-сміслова організація) до $r = 0,56$ (наполегливість).

Шкала нещирості не корелює з показниками двох перших методик (для обробки даних були відібрані анкети, бали в яких не перейшли «порогу» нещирості).

Порівняємо середні по групі досліджуваних значення показників. Середні значення по шкалах опитувальника становлять: ціннісно-сміслова організація – 12,7 балів; організація діяльнос-

ті та рішучість – по 13,7 балів; наполегливість 14,7 б.; самовладання – 13,4 б.: самостійність – 14,0 б. і шкала нещирості – 11,2 бали (при максимальних 24 балах). Середнє значення по загальній шкалі тесту становить 82,4 бали при максимальних 144 балах.

Середнє значення самооцінки сили волі – 7,32 бали за десятибальною шкалою. Отже, цей результат дещо вищий (73% від максимального значення), ніж середні результати за шкалами опитувальника (від 53 до 61% від максимального значення) та за його загальною шкалою (57% від максимуму).

Висновки. В емпіричному вивченні вольової сфери актуальною залишається проблема пошуку емпіричних показників, які б адекватно відображали специфічні особливості саме вольової, а не довільної активності на всіх її рівнях. Проведене опитування засвідчило слабку узгодженість результатів, отриманих різними методиками. Подальша робота по застосуванню рефлексивних методів у дослідженні вольової організації особистості полягає, насамперед, в глибшому вивченні уявлень щодо різних вольових властивостей, уточненні та диференціації специфічних ознак кожної конкретної якості волі з метою підвищення діагностичної чутливості відповідних тестових шкал.

Список використаних джерел

1. Агафонов Т.И. О волевых проявлениях личности в затруднённых условиях / Т. И. Агафонов // Вопросы психологии. – 1956. – № 5.
2. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции / В. А. Иванников. – М.: МГУ, 1991. – 142 с.
3. Игнатъев Е. И. Экспериментальное изучение простейших компонентов воли у школьников / Е. И. Игнатъев // Вопросы психологии личности / Под ред. Е. И. Игнатъева. – М.: Учпедгиз, 1960. – С. 119 – 125.
4. Ильин Е. П. Психология воли. 2-е изд /Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2011. – 368 с.
5. Калинин В. К. Психология воли: сборник научных трудов / В.К. Калинин. – Симферополь, 2011. – 208 с.
6. Корж С. В. Метод количественной оценки волевого усилия / С. В. Корж, В. Н. Носов // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10, № 2. – С. 82 – 89.
7. Селиванов В. И. Избранные психологические произведения: воля, её развитие и воспитание / В. И. Селиванов. – Рязань: Изд. Рязанского гос. пед. института, 1992. – 572 с.

8. Твоя профессиональная карьера: учебник / Под ред. С. Н. Чистяковой, Т. И. Шалавиной. – М.: Просвещение, 2000. – 191с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Agafonov T. I. O volevyh proyavleniyah lichnosti v zatrudnennykh usloviyakh / T. I. Agafonov // Voprosy psihologii. – 1956. – № 5.
2. Ivannikov V. A. Psihologicheskie mehanizmy volevoj reguljatsii / V. A. Ivannikov. – М.:MGU, 1991. – 142 s.
3. Ignatev E. I. Eksperimentalnoe izuchenie prosteyshih komponentov voli u shkolnikov / E. I. Ignatev // Voprosy psihologii lichnosti / Pod red. E. I. Ignateva. – М.: Uchpedgiz, 1960. – S. 119 – 125.
4. Il'in E. P. Psihologija voli. 2-e izd. / E. P. Il'in. – SPb: Piter, 2011. – 368s.
5. Kalin V. K. Psihologija voli: sbornik nauchnykh trudov / V. K. Kalin. – Simferopol', 2011. – 208 s.
6. Korzh S. V. Metod kolichestvennoy otsenki volevogo usiliya / S. V. Korzh, V. N. Nosov // Psihologicheskiy zhurnal. – 1989. – T. 10, № 2. – S. 82 – 89.
7. Selivanov V. I. Izbrannye psihologicheskie proizvedeniya: volja, ejo razvitie i vospitanie / V. S. Selivanov. – Rjazan': Izd. Rjazanskogo gos. ped. instituta, 1992. – 572 s.
8. Tvoja professional'naja kar'era: uchebnik /Pod red. S.N. Chistjakovoj, T. I. Shalavinoj. – М.: Prosveshhenie, 2000. – 191 s.

K.M. Shamlian. The problem of empiric research of volitional personality sphere. The different approaches in the empiric study of volitional personality sphere are examined in the article. There have been specified questions of the will phenomenon accessible to the empiric research, of the selection of adequate measuring methods and of empiric indexes. The diagnostic features of some laboratory methods of conation are analyzed. The necessity of the differential and psychological approach is grounded in the experimental research of will on all levels of volitional organization of a personality.

There have been analyzed the diagnostic possibilities of reflection methods in research of volitional sphere on example of the conducted questioning. Three methods are used: direct self-evaluation of willpower, the method of self-regulation of laziness display, the methodology of volitional personality organization study. Statistical processing of empirical data was made using methods of descriptive statistics, correlation analysis.

The results got after these methods little accord between itself. Statistically important correlation between the scale of self-composure and index of self-regulation of laziness is selected. However many strong correlations have been traced between the scales of questionnaire of volitional personality organization.

Further work with the purpose of increase of diagnostic test sensitivity must be done towards clarification and differentiation of the specific signs of every volitional quality.

Key words: volitional sphere, conation, will-power, volitional organization of personality, volitional quality, laboratory experiment, natural experiment, reflection methods, empiric indexes.

Отримано: 21.12.2013 р.

УДК 159.9:61

В.І. Шебанова

ХАРЧОВА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ, ЇЖА, ТІЛЕСНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕНИ ПОВСЯКДЕННОЇ РЕАЛЬНОСТІ (ЧАСТИНА 2)

В.І.Шебанова. Харчова поведінка людини, їжа, тілесність як феномени повсякденної реальності (частина 2). У статті продовжено теоретичний екскурс щодо зміни «ставлення людини до їжі» та зміни стратегій харчової поведінки у ході культурно-історичного розвитку.¹ Показано, що розвиток суспільства у культурно-історичному та інформаційно-технологічному плані сприяв зміненню стратегій харчової поведінки. Описано, що стратегія приймання їжі пройшла перетрансформацію від протистояння «свій-чужий» на підставі цінності «смаку» (вміння насолоджуватися смаком їжі) та стилю їжі в епоху модерну до «біологізованого нормування» та медикалізації в сучасну епоху. Автор акцентує увагу, що медикалізація зумовлює позицію перенесення відповідальності за власне здоров'я у «споживачів-клієнтів-пацієнтів» на лікарів, що у значному ступені обумовлює відсутність рефлексії власної тілесності та відчуження від власного тіла.

Ключові слова: їжа, харчова поведінка людини, тілесність, повсякденна реальність, медикалізація.

¹ Перша частина статті опублікована у збірнику наукових праць «Проблеми сучасної психології». № 23.